

ชุดความรู้ ๒

ภาษาและอักษรไทยอีสาน

ภาคอีสานมีประชากรหลายวัฒนธรรม แบ่งตามภาษาพูดได้ ๓ กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มไทย-ลาว กลุ่มเขมร-ส่วย (ญ) และกลุ่มไทยโคราชหรือไทยเบ็ง ทั้งสามกลุ่มนี้มีภาษาพูดตัวอักษรแตกต่างกันไป นั่นคือ กลุ่มไทยลาว ใช้ภาษาถิ่นอีสาน อักษรธรรม (สกุลอักษรมอญ) และอักษรไทยน้อย (สกุลพ่อขุนรามคำแหง) ส่วนวรรณกรรมอีสาน มีรูปแบบและเนื้อหาเหมือนวรรณกรรมในล้านช้าง (คือประเทศไทยปัจจุบัน) กลุ่มเขมร ใช้ภาษาเขมร อักษรขอม ส่วนชาวส่วย (ญ) นั้นไม่มีอักษรของตนเอง กลุ่มไทยโคราช ใช้ภาษาถิ่นภาคกลาง ใช้อักษรไทยและอักษรขอมเหมือนกับภาคกลาง (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๑)

๑. สภาพทางภาษาของท้องถิ่นอีสาน

ประชานิคมอีสานในอดีตผูกพันกับราชธานี (สุโขทัย อโยธยา ธนบุรี) น้อยมาก ส่วนใหญ่จะผูกพันกับล้านช้าง เนื่องจากกลุ่มชนส่วนใหญ่อพยพมาจากล้านช้างนั่นเอง ประชาชนในภาคอีสาน ๒ ใน ๓ จึงพูดภาษาใกล้เคียงกับภาษาล้านช้าง ที่เรามักเรียกกันอย่างไม่ผิดๆ ว่า "ภาษาลาว" (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๒)

ภาษาถิ่นอีสานนั้น ใช้กันทั่วๆ ไปในจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ขอนแก่น อุดรธานี นครพนม หนองคาย เลย ชัยภูมิ หนองบัวลำภู อำนาจเจริญ และบางส่วนของจังหวัดสกลนคร ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ สุรินทร์ และนครราชสีมา ภาษาที่ใช้นี้มีลักษณะทั่วไปเหมือนกัน เช่นการใช้คำ หน่วยเสียง พยางค์ สระ จะต่างกันบ้างที่วรรณยุกต์ มีระดับเสียงต่างกันบ้าง เช่นที่จังหวัดเลย ชัยภูมิ นครพนม สกลนคร

นอกจากนี้ยังมีภาษาถิ่นย่อยๆ อีก เช่น ภาษาผู้ไทย ภาษาฮ่อ ภาษาแสก ภาษาพวน ภาษากะเลิง กะโล้ (ในจังหวัดนครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ มุกดาหาร) ซึ่งน่าจะเป็นภาษาของชนกลุ่มน้อยที่ถูกกวาดต้อนมาจากลาวตอนบนสมัยรัชกาลที่ ๓

ส่วนภาษาเขมร ส่วย (ญ, กวย) ซึ่งใช้พูดในบางส่วนของจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ น่าจะเป็นวัฒนธรรมพื้นเมืองเดิมสมัยขอมเรื่องอำนาจในภูมิภาคนี้ สำหรับภาษาชาวบน เป็นภาษาของชนกลุ่มน้อย กระจัดกระจายอยู่ในบริเวณเทือกเขาตองพระยาเย็น อำเภอบึงอึ้งชัย จังหวัดนครราชสีมา จนถึง จังหวัดเพชรบูรณ์ รวมประชากรที่พูดภาษาชาวบน ประมาณหมื่นคน (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๓)

ฉะนั้น ภาษาอีสานในที่นี้ จะหมายถึงเฉพาะภาษาที่ใช้กันเป็นส่วนใหญ่ในภาคอีสาน ที่เรียกกันผิดๆ ว่า "ภาษาลาว" หรือ "ลาวอีสาน" (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๓) ซึ่งจริงๆ แล้ว ควรเรียกว่า "ภาษาไทยอีสาน"

๒. ตัวอักษรไทยอีสาน

ศาสตราจารย์ธวัช ปุณโณทก (๒๕๔๔ ข : ๒๕) ได้อธิบายเกี่ยวกับอักษรไทยอีสานไว้สรุปได้ว่า ในการจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ของกลุ่มชนในภาคอีสาน นิยมใช้ใบลานมากกว่ากระดาษ (ทั้งกระดาษสาและสมุดข่อย) ตัวอักษรที่ชาวอีสานใช้นั้นต่างไปจากตัวอักษรไทยในภาคกลางเรียกว่า "อักษรตัวธรรม" อย่างหนึ่ง และ "อักษรไทยน้อย" อีกอย่างหนึ่ง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ อักษรตัวธรรม

มีรูปร่างคล้ายกับอักษรตัวเมืองของภาคเหนือ จากการศึกษานักวิชาการพบว่า เป็นตัวอักษรที่พัฒนามาจากอักษรมอญโบราณ ตัวอักษรมีรูปแบบเฉพาะ และเป็นอักษรที่ใช้เฉพาะกลุ่มชนที่อยู่ทางภาคเหนือและภาคอีสานเท่านั้น ไม่ปรากฏอักษรชนิดนี้ในภาคกลางหรือภาคใต้เลย (เพ็ญพักตร์ ลิ้มสัมพันธ์. ๒๕๒๗ : ๑)

อักษรธรรม ทางภาคเหนือเรียกว่า "อักษรตัวเมือง" ทางภาคอีสานเรียกว่า "อักษรธรรมอีสาน" เพราะมีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างกัน อาจเรียกสั้นๆ ว่า อักษรธรรมหรือหนังสือธรรม พบหลักฐานการใช้อักษรธรรมอีสานที่เก่าแก่ที่สุดในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เป็นอักษรร่วมสมัยอยุธยา คือจารึกวัดศรีคุณเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เป็นศิลาทรายสีแดงรูปใบเสมา สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๓ ส่วนหลักฐานทางใบลานนั้น เชื่อว่า คัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งจารเป็นภาษาบาลีล้วน (พบที่จังหวัดหนองคาย) จารเมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๓ ตรงกับสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นเอกสารที่เก่าแก่ที่สุดปัจจุบันเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ (เพ็ญพักตร์ ลิ้มสัมพันธ์. ๒๕๒๗ : ๑) ส่วนหลักฐานที่พบในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่เก่าแก่ที่สุด ได้แก่จารึกบนฐานพระพุทธรูปวัดสีสะเกด ในนครเวียงจันทน์ (พ.ศ. ๒๐๓๓) ตรงกับสมัยพระราชแสนไทย รองลงมาได้แก่จารึกบนฐานพระพุทธรูปวัดพันหลวง ที่หลวงพระบาง (พ.ศ. ๒๐๖๗) ตรงกับสมัยพระเจ้าโพธิสารราช ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ล้านช้าง ใช้อักษรธรรมก่อน พ.ศ. ๒๐๓๓ และใช้จารึกเรื่องราวทางพุทธศาสนาหลักที่หินยานเรื่อยมา พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบพระศาสนาจึงจำเป็นต้องเรียนรู้อักษรธรรม รวมทั้งประชาชนทั่วไปซึ่งมีความใกล้ชิดกับวัด จึงรับเอาอักษรธรรมมาใช้อย่างแพร่หลาย ถือเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา

๒.๒ อักษรไทยน้อย

เป็นตัวอักษรที่พัฒนามาจากอักษรไทยสมัยสุโขทัย มีอักษรวิธีของอักษรธรรมปะปนอยู่บางส่วน (ธวัช ปุณโณทก. ๒๕๔๔ ข : ๒๕) รัฐบาลลาวในยุคต่อมาได้วิวัฒนาการอักษรไทยน้อย ทั้งรูปแบบและอักษรวิธีแตกต่างไปบ้าง และใช้เป็นภาษาราชการของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน อาจารย์มนัส สุขสาย (๒๕๔๓ : ๑๒๗) กล่าวคล้ายกันว่า อักษรธรรมและอักษรไทยน้อยเข้ามาสู่ภาคอีสาน จากล้านนา ผ่านมาทาง

ล้านช้าง โดยอักษรธรรมนั้น จะใช้บันทึกเรื่องราวทางศาสนา ถือเป็นอักษรชั้นสูง และได้ตั้งข้อสังเกตว่า เรื่องราวคำสอนทางศาสนานั้นจะไม่พบว่ามีการจารด้วยอักษรไทยน้อยเลย ส่วนชาวบ้านทั่วไป ก็ไม่กล้าเอาอักษรธรรมมาเขียนเรื่องทั่วๆ ไป เพราะกลัวบาป จึงใช้ตัวอักษรที่เขียนง่ายๆ คืออักษรไทยน้อย

อักษรทั้งสองแบบนี้ ชาวอีสานและชาวลาว ได้ใช้เขียนบันทึกเรื่องราวต่างๆ ของท้องถิ่นเสมอมา ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรม ตำนานบ้านเมือง ตำราต่างๆ ตลอดจนคัมภีร์พุทธศาสนา จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และดินแดนอื่นๆ ให้แก่ฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๔๓๑ - ๒๔๙๙) จึงได้จัดการปกครองหัวเมืองฝั่งขวาแม่น้ำโขงใหม่ โดยจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาล จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ ๖ มีพระราชบัญญัติประถมศึกษา (พ.ศ. ๒๔๖๔) อิทธิพลจากราชธานีได้เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมอีสานมากขึ้น ประชาชนเริ่มเรียนภาษาไทยกลางและใช้ภาษาไทยกลางในการติดต่อราชการ อักษรอีสานทั้งสองแบบเริ่มหมดความสำคัญลง จนในปัจจุบันจะมีอักษรเหล่านี้อยู่ในใบลาน ในวัดเท่านั้น

สำหรับอักษรขอมนั้น จากหลักฐานจารึกต่างๆ ที่ปรากฏในพื้นที่ภาคอีสาน ตามลุ่มน้ำมูล พบว่าขอมเคยมีอิทธิพลและครอบครองดินแดนแถบนี้ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ พบว่ามีการใช้อักษรขอมสมัยพระนคร หรือขอมโบราณ ซึ่งคลี่คลายมาจากอักษรปัลลวะ (อินเดียใต้) เช่น จารึกเมืองเสมา อำเภอสว่างแดนดิน จารึกอุบลมุง อำเภอมหาชนะชัย จารึกปราสาทหินพนมวัน จารึกปราสาทหินพิมาย จารึกสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๖๒) ขอมเริ่มเสื่อมอำนาจลง จึงไม่ปรากฏหลักฐานทางภาษาขอมใดๆ ต่อเนื่องมา จนกระทั่งเกือบ ๓๐๐ ปีต่อมา จึงปรากฏวัฒนธรรมไทย-ลาวในดินแดนแถบนี้ แต่ไม่พบว่า กลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาวได้ใช้อักษรขอมในการเขียนหนังสือใดๆ ทั้งสิ้น ซึ่งต่างจากสุโขทัยที่ใช้อักษรขอมเขียนทั้งภาษาไทยและภาษาบาลีมาตลอดจนถึงสมัยกรุงเทพฯ (ธวัช ปุณฺณโกต. ๒๕๔๔ ก : ๑๔) วรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น มหาชาติคำหลวง มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ และปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น ก็ล้วนมีต้นฉบับเป็นอักษรขอม ในพงศาวดารพบว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้ชำระพระไตรปิฎก ให้แสงหาพระไตรปิฎกลาว รามัญ มาชำระแปลงออกเป็นหนังสือขอมแบบไทยในปี พ.ศ. ๒๓๓๑ เป็นครั้งแรกในกรุงรัตนโกสินทร์ ใช้เวลา ๕ เดือนจึงสำเร็จ เรียกว่าพระไตรปิฎกฉบับครูเดิม

ในการสอบพระปริยัติธรรมชั้นต้น ใช้วิธีสอบด้วยปากเปล่า ได้ใช้หนังสือขอมใบลานเป็นข้อสอบแปล สถานที่สอบคือวัดพระศรีรัตนศาสดารามบ้าง วัดสุทัศน์บ้าง อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงเรียกว่า สอบในสนามหลวง และในการพระราชทานสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ พระเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธยด้วยอักษรขอมเป็นภาษามคธ ถือเป็นพระราชประเพณีมาจนถึงรัชกาลที่ ๗ การใช้อักษรไทยพิมพ์คัมภีร์พระพุทธศาสนา เพิ่งจะมีขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้เอง ต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเปลี่ยนวิธีการสอบด้วยปาก

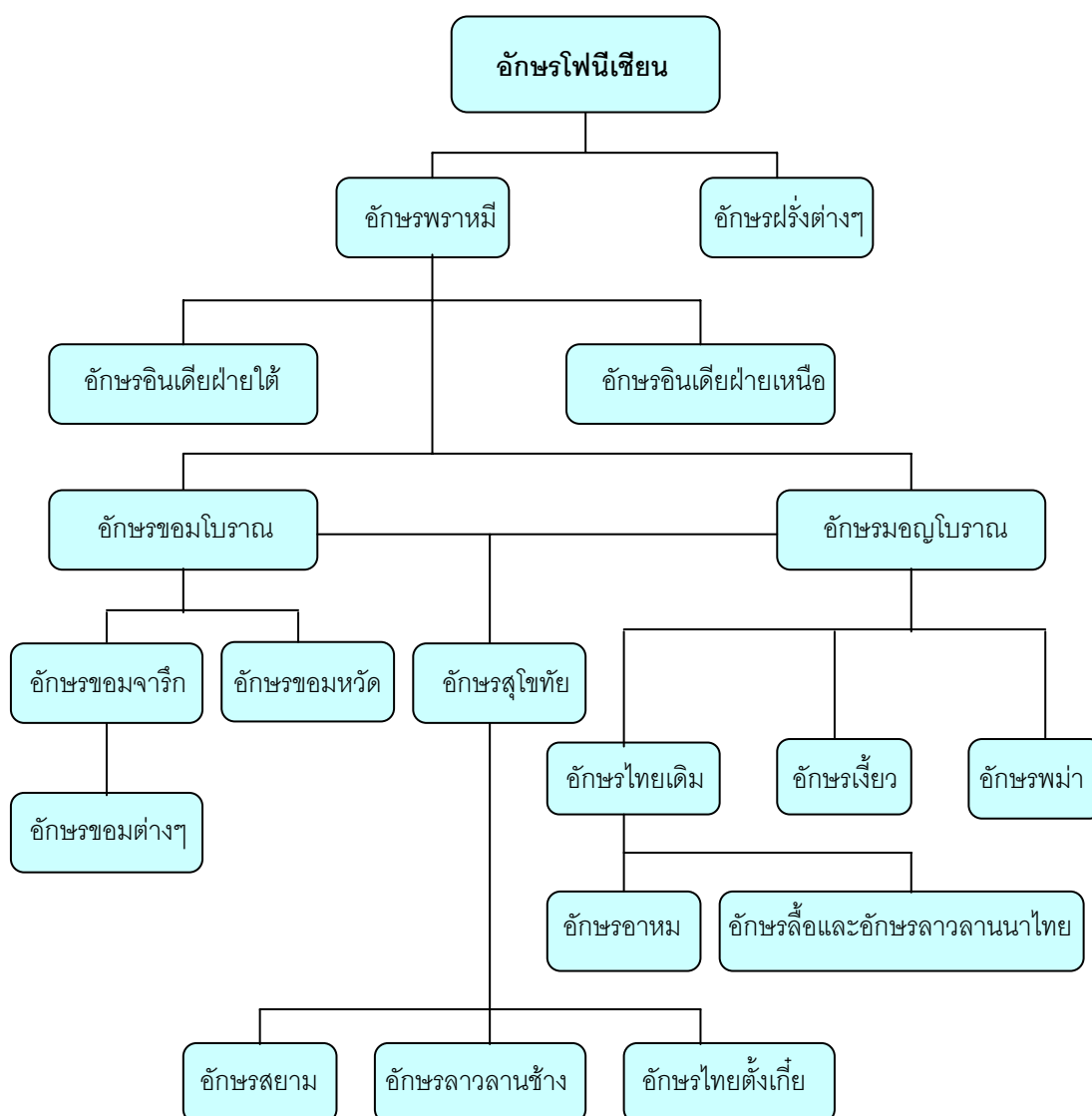
เปล่า เป็นการสอบด้วยวิธีเขียนภาษาไทย ซึ่งเป็นหลักสูตรมาจนถึงปัจจุบัน อักษรขอมแบบไทย จึงหมดความจำเป็นไป (สวัสดี วงศ์วิเศษ. ๒๕๑๘ : ๑ - ๓)

จึงน่าจะสรุปได้ว่า อักษรขอมนั้นเคยมีการใช้ในภาคอีสานเมื่อ ประมาณ ๘๐๐ ปีมาแล้ว และผู้ใช้ นั้น ไม่อาจชี้ชัดได้ว่าเป็นบรรพบุรุษของชาวไทยอีสานส่วนใหญ่ ที่สืบทอดวัฒนธรรมมา จนปัจจุบันหรือไม่ แต่ผู้ใช้และสืบสานอย่างต่อเนื่องมา กลับเป็นคนไทยในราชธานี ซึ่งได้ใช้อักษรขอมในการจารึกเรื่องราวทางศาสนา ใช้อักษรไทยในการบันทึกเรื่องราวทั่วไป คล้ายกับ บรรพบุรุษของชาวไทยอีสานที่ใช้อักษรธรรมในการจารึกเรื่องราวทางศาสนา และใช้อักษรไทย น้อยในการบันทึกเรื่องราวต่างๆ ไป ดังนั้น ในการศึกษาเรื่องราวของภาษาไทยอีสาน จึงน่าจะ กำหนดขอบเขตด้านตัวอักษรเฉพาะ "อักษรธรรมอีสานและอักษรไทยน้อย" เพราะเป็นอักษร ที่ใช้บันทึกวรรณกรรมเป็นภาษาไทยอีสานเป็นส่วนมาก ส่วนอักษรขอมนั้น ใช้บันทึก พระไตรปิฎก ซึ่งน่าจะเป็นผลงานของชาวไทยภาคกลาง กระนั้นก็ตาม ใ้ว่าการศึกษาอักษร ขอมจะไม่สำคัญก็หาไม่ ยังมีคัมภีร์ฎีกาทางพระพุทธศาสนาอีกจำนวนมากที่จารึกด้วยอักษร ขอมซึ่งเรายังแปลไม่หมด (สวัสดี วงศ์วิเศษ. ๒๕๑๘ : ๔)

ปัจจุบัน มีชาวต่างชาติอีกหลายกลุ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคอีสาน เช่น ชาวจีน ชาวเวียดนาม เป็นต้น ได้สืบเชื้อสายเผ่าพันธุ์ผสมกลมกลืนกับชาวอีสานดั้งเดิมบ้าง บางส่วน รับและปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมไทย-ลาว บางส่วนยังยึดถือวัฒนธรรม ประเพณี ใช้ภาษาและ อักษร เดิมอยู่บ้างเฉพาะในกลุ่มของตน แต่ส่วนใหญ่พูดภาษาไทยอีสาน

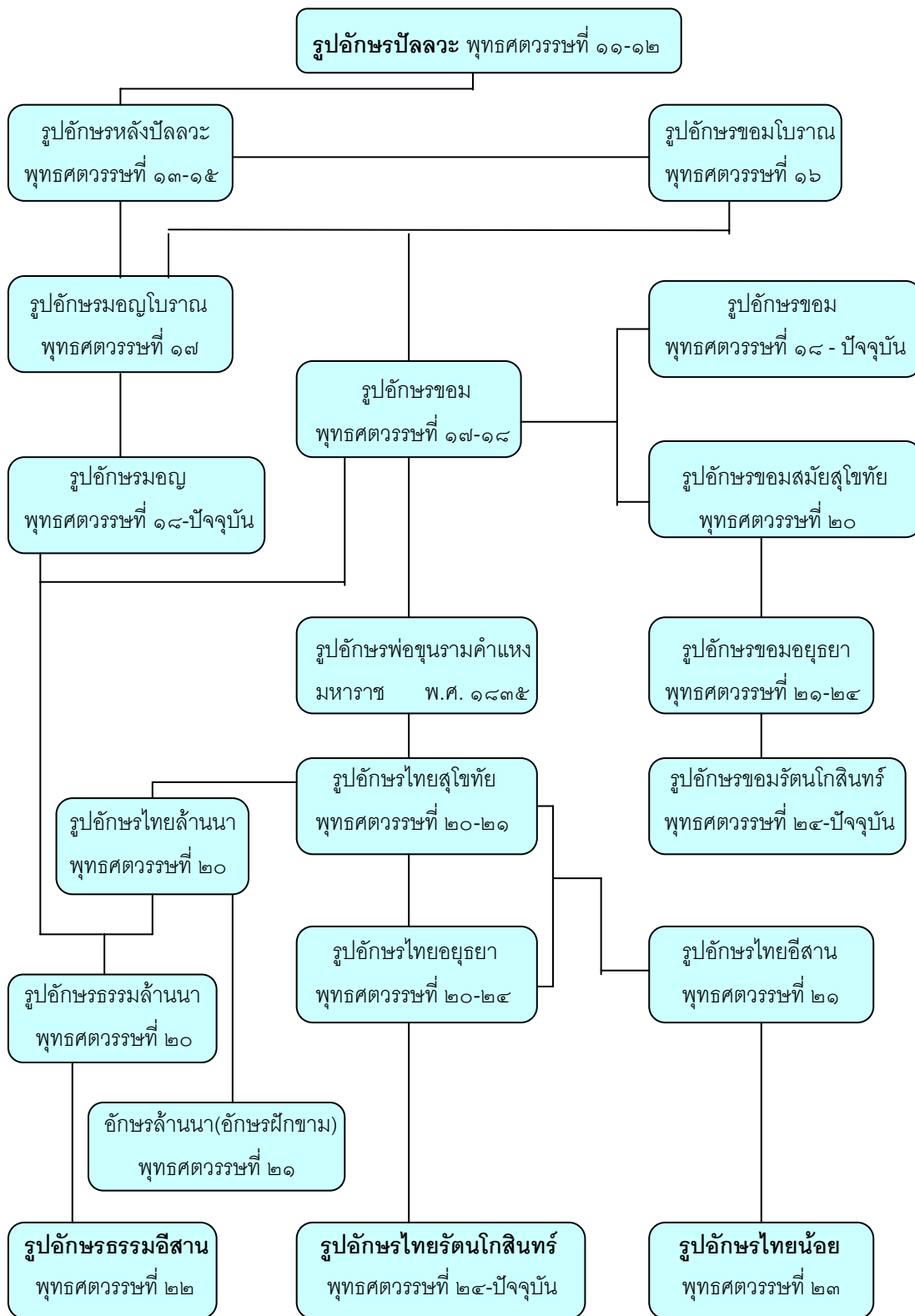
อักขระสมภาพ (กำเนิดตัวอักษร) ตามแนวของ ยอร์ช เซเดส์

ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ (๒๕๐๗ : อ้างอิงมาจาก กำธร สติรกุล. ๒๕๒๗) ซึ่งเป็นคนแรกที่ค้นคว้าเกี่ยวกับกำเนิดตัวหนังสือไทย และได้เขียนหนังสือตำนานอักษรไทยขึ้น ได้กล่าวว่า ต้นตอของตัวหนังสือไทยเริ่มจากอักษรพินียุโรป ซึ่งเป็นต้นเค้าของอักษรพราหมีของอินเดีย ตัวอักษรที่เข้ามาสู่สุวรรณภูมิเป็นของอินเดียใต้ (ราชวงศ์ทัมปะและปัลลวะ) เมื่อขอมมีอำนาจขึ้น ได้ดัดแปลงเป็นอักษรของตัวเอง เป็นอักษรบรรจง (สำหรับจารึกบนศิลา) และอักษรหวัด (สำหรับเขียน) พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ดัดแปลงอักษรขอมหวัดเป็นอักษรไทย เมื่อปี พ.ศ. ๑๘๒๖ ศาสตราจารย์เซเดส์ ได้เขียนแผนผังกำเนิดอักษรไทยไว้ดังนี้

แผนภูมิ ๑ แสดงอักขระสมภาพ (กำเนิดตัวอักษร) ตามแนวของศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์
(ข้อมูลจากหนังสือ ลายสือไทย ๗๐๐ ปี โดยกำธร สติรกุล. ๒๕๒๗ หน้า ๖๔)

การกำเนิดตัวอักษร ตามแนวของ ก่องแก้ว วีระประจักษ์

แผนภูมิ ๒ การกำเนิดตัวอักษรอีกแนวหนึ่ง เห็นที่มาของอักษรธรรมและอักษรไทยน้อย (ข้อมูลจากหนังสือ ๗๐๐ ปี ลายสือไทย (อักษรวิทยาไทย ฉบับย่อ) กรมศิลปากร. ๒๕๒๖ หน้า ๓๐)